WYROK TRYBUNAŁU (pierwsza izba)

z dnia 17 grudnia 2009 r. *

W sprawie C-227/08

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Audiencia Provincial de Salamanca (Hiszpania) postanowieniem z dnia 20 maja 2008 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 26 maja 2008 r., w postępowaniu

Eva Martín Martín

przeciwko

EDP Editores SL,

TRYBUNAŁ (pierwsza izba),

w składzie: A. Tizzano (sprawozdawca), prezes izby, pełniący obowiązki prezesa pierwszej izby, A. Borg Barthet i M. Ilešič, sędziowie,

* Język postępowania: hiszpański.

rzecznik generalny: V. Trstenjak,
sekretarz: M. Ferreira, główny administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 12 marca 2009 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu EDP Editores SL, przez J. M. Sancheza Garcię, abogado,

— w imieniu rządu czeskiego, przez M. Smolka, działającego w charakterze pełnomocnika,

— w imieniu rządu hiszpańskiego, przez B. Plazę Cruz i J. Lópeza-Medela Basconesa, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu austriackiego, przez C. Pesendorfer, działającą w charakterze pełnomocnika,

— w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich, przez R. Vidala Puiga i W. Wilsa, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 7 maja 2009 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 4 dyrektywy Rady 85/577/EWG z dnia 20 grudnia 1985 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do umów zawartych poza lokalem przedsiębiorstwa (Dz.U. L 372, s. 31, zwanej dalej „dyrektywą").

2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu między EDP Editores SL (zwanej dalej „EDP") a Evą Martín Martín, która odmówiła spełnienia zobowiązań podjętych wraz z podpisaniem umowy zawartej z przedstawicielem EDP u niej w domu.

Ramy prawne

Uregulowania wspólnotowe

3 Motywy czwarty do szóstego dyrektywy stanowią:

„[…] szczególną cechą umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa jest to, że, co do zasady, to przedsiębiorca rozpoczyna negocjacje, na które konsument jest

nieprzygotowany i które są dla niego zaskoczeniem; często konsument nie ma możliwości porównania jakości oraz ceny oferty z innymi ofertami; […]

[…] w celu umożliwienia konsumentowi oceny powstałych na mocy umowy zobowiązań, powinien on uzyskać prawo odstąpienia od niej w terminie co najmniej siedmiu dni;

[…] należy podjąć właściwe środki zapewniające konsumentowi pisemną informację o czasie przeznaczonym do namysłu".

4 Artykuł 1 ust. 1 dyrektywy stanowi:

„Niniejszą dyrektywę stosuje się do umów, na podstawie których przedsiębiorca dostarcza konsumentowi towary lub świadczy usługi i które są zawierane:

[…]

— w trakcie odwiedzin przedsiębiorcy:

i) w domu konsumenta lub w domu innego konsumenta;

[…]

w przypadku gdy odwiedziny te nie odbywają się na wyraźne życzenie konsumenta”.

5 Artykuł 4 dyrektywy stanowi:

„W przypadku transakcji objętych zakresem art. 1, przedsiębiorcy są zobowiązani zawiadomić konsumentów na piśmie o przysługującym im prawie do odstąpienia od umowy w terminie wymienionym w art. 5, podając nazwisko i adres osoby, wobec której można dochodzić tego prawa.

Takie zawiadomienie zawiera datę zawarcia umowy i wszelkie dane umożliwiające jej identyfikację. Jest ono dostarczone konsumentowi:

a) w przypadku art. 1 ust. 1, w momencie zawarcia umowy;

[…]

Państwa członkowskie zapewnią ustanowienie właściwych środków ochrony konsumentów w krajowym ustawodawstwie, w przypadku gdy informacje określone w niniejszym artykule nie zostaną dostarczone”.

6 Artykuł 5 dyrektywy ma następujące brzmienie:

„1. Konsument ma prawo do odstąpienia od umowy przez wysłanie zawiadomienia w terminie nie krótszym niż siedem dni od otrzymania zawiadomienia określonego w art. 4, zgodnie z procedurą ustanowioną w ustawodawstwie krajowym. […]

2. Wysłanie przez konsumenta zawiadomienia zwalnia konsumenta z wszelkich zobowiązań wynikających z umowy".

7 Artykuł 8 tej dyrektywy stanowi:

„Niniejsza dyrektywa nie stanowi przeszkody dla wprowadzenia lub utrzymania w mocy przez państwa członkowskie bardziej korzystnych przepisów ochrony konsumentów w dziedzinie objętej niniejszą dyrektywą".

Uregulowania krajowe

8 Ustawa 26/1991 z dnia 21 listopada o umowach zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa (BOE nr 283 z dnia 26 listopada 1991 r.) dokonuje transpozycji dyrektywy do prawa hiszpańskiego.

9 Artykuł 3 wyżej wymienionej ustawy stanowi:

„1. Umowę lub ofertę zawarcia umowy, o których mowa w art. 1, sporządza się na piśmie w dwóch egzemplarzach z dołączonym formularzem odstąpienia od umowy. Powinny one być opatrzone datą oraz własnoręcznym podpisem konsumenta.

2. Dokument umowy powinien zawierać, bezpośrednio nad miejscem przeznaczonym na podpis konsumenta, sporządzoną widocznym drukiem jasną i precyzyjną informację o prawie konsumenta do odstąpienia od umowy oraz o warunkach i skutkach wykonania tego uprawnienia.

3. Formularz odstąpienia powinien być oznaczony dobrze widocznym napisem „oświadczenie o odstąpieniu" oraz wskazywać nazwisko i adres osoby, do której należy je wysłać oraz dane pozwalające na identyfikację umowy i jej stron.

4. Po zawarciu umowy przedsiębiorca lub osoba działająca na jego rachunek wręcza konsumentowi jeden egzemplarz umowy oraz formularz odstąpienia.

5. Ciężar dowodu, że określone w tym artykule wymogi zostały spełnione spoczywa na przedsiębiorcy".

10 Artykuł 4 ustawy 26/1991 określa skutki niespełnienia warunków wymienionych w art. 3 oraz stanowi:

„Przedstawiona oferta lub umowa zawarta z naruszeniem wymogów przewidzianych w poprzednim artykule mogą być unieważnione na wniosek konsumenta.

Na nieważność nie może się powoływać w żadnym wypadku przedsiębiorca, chyba że to konsument ponosi wyłączną winę za naruszenie".

11 Artykuł 9 tej ustawy stanowi:

„Konsument nie może zrzec się uprawnień przyznanych przez niniejszą ustawę. Jednak postanowienia umowy bardziej korzystne dla konsumenta uznaje się za ważne".

Postępowanie przed sądem krajowym i pytanie prejudycjalne

12 W dniu 20 maja 2003 r. Eva Martín Martín podpisała z przedstawicielem EDP u siebie w domu umowę kupna piętnastu książek, pięciu DVD oraz odtwarzacza DVD. Produkty te zostały jej dostarczone w dniu 2 czerwca 2003 r.

13 Ponieważ spółka EDP nie otrzymała zapłaty za dostarczone towary, wniosła do Juzgado de Primera Instancia nº1 de Salamanca o wydanie nakazu zapłaty przeciwko Evie Martín Martín, domagając się zasądzenia kwoty 1861,52 EUR z ustawowymi odsetkami za zwłokę.

14 Pozwana, od której, wyrokiem z dnia 14 czerwca 2007 r., zasądzono żądaną kwotę, wniosła apelację do Audiencia Provincial de Salamanca.

15 We wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym Audiencia Provincial de Salamanca stwierdza przede wszystkim, że rozpatrywana umowa może być uznana za nieważną, albowiem pozwana nie została poinformowana o prawie odstąpienia od umowy w terminie siedmiu dni od dostarczenia towaru ani o warunkach i skutkach wykonania tego uprawnienia. Sąd ten pokreślił jednak, że ani przed sądem pierwszej instancji ani podczas postępowania apelacyjnego EvaMartín Martín nie podniosła zarzutu nieważności umowy.

16 Tymczasem zważywszy na fakt, że art. 4 ustawy 26/1991 wymaga, by to konsument zażądał stwierdzenia nieważności umowy zawartej z naruszeniem wymogów określonych w art. 3 tej ustawy oraz że w prawie hiszpańskim w postępowaniu cywilnym obowiązuje ogólnie tzw. „zasada dyspozycyjności" („de justicia rogada"), wedle której sąd nie może z urzędu rozpoznawać okoliczności faktycznych, dowodów i żądań niepodniesionych przez strony, Audiencia Provincial de Salamanca zastanawia się, czy orzekając w sprawie niniejszej apelacji od wyroku wydanego w pierwszej instancji powinien wziąć pod uwagę jedynie zarzuty powołane w ramach zarzutów w postępowaniu nakazowym i postępowaniu apelacyjnym, czy też przepisy dyrektywy upoważniają go jednak do orzeczenia w przedmiocie nieważności umowy z urzędu.

17 W tej sytuacji Audiencia Provincial de Salamanca postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 153 WE w związku z art. 3 WE, art. 95 WE i art. 38 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej [ogłoszonej w Nicei w dniu 7 grudnia 2000 r. (Dz.U. C 364, s. 1)] oraz z [dyrektywą], a konkretnie jej art. 4, należy interpretować w ten sposób, że sąd rozpoznający apelację od wyroku wydanego w pierwszej instancji ma prawo stwierdzić z urzędu nieważność umowy objętej zakresem ww. dyrektywy, jeżeli nieważność ta nie została w ogóle podniesiona przez pozwanego konsumenta, ani w ramach zarzutów w postępowaniu nakazowym, ani w postępowaniu w pierwszej instancji, ani w skardze apelacyjnej?".

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

18 W swoim pytaniu Audiencia Provincial de Salamanca pragnie w istocie ustalić, czy art. 4 dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że daje on sądowi krajowemu prawo do podniesienia z urzędu naruszenia tego przepisu oraz do stwierdzenia nieważności umowy objętej zakresem przedmiotowym tej dyrektywy ze względu na to, że konsument nie został poinformowany o przysługującym mu prawie odstąpienia od umowy, chociaż konsument nie podniósł tej nieważności w żadnym momencie w postępowaniach przed właściwymi sądami krajowymi.

19 Aby udzielić odpowiedzi na to pytanie należy na wstępie przypomnieć, że prawo wspólnotowe nie wymaga w zasadzie, by sądy krajowe podnosiły z urzędu zarzut naruszenia przepisów wspólnotowych, jeżeli zbadanie takiego zarzutu zmuszałoby je do wyjścia poza granice sporu wyznaczone przez jego strony, opierające się na okolicznościach innych niż te, na których strona zainteresowana zastosowaniem tych przepisów oparła swoje roszczenie (zob. podobnie w szczególności wyroki: z dnia 14 grudnia 1995 r. w sprawie C-430/93 van Schijndel i van Veen, Rec. s. I-4705, pkt 22; z dnia 7 czerwca 2007 r. w sprawach połączonych od C-222/05 do C-225/05 van der Weerd i in., Zb.Orz. s. I-4233, pkt 36).

20 To ograniczenie uprawnień sądu krajowego wynika z zasady, zgodnie z którą inicjatywa procesowa należy do stron, a zatem sąd może działać z urzędu jedynie w wyjątkowych przypadkach, gdy wymaga tego interes publiczny (zob. ww. wyroki: w sprawie van Schijndel i van Veen, pkt 21; w sprawie van der Weerd i in., pkt 35).

21 Należy zatem w pierwszej kolejności ustalić, czy przepis wspólnotowy, którego dotyczy spór przed sądem krajowym, tj. art. 4 dyrektywy, można uznać za przepis, u którego podstaw leży taki interes publiczny.

22 W tym względzie należy przede wszystkim zwrócić uwagę, że, jak wynika to w szczególności z motywów czwartego i piątego, celem dyrektywy jest ochrona konsumenta przed ryzykiem wynikającym z zawarcia umowy poza lokalem przedsiębiorstwa (wyrok z dnia 10 kwietnia 2008 r. w sprawie C-412/06 Hamilton, Zb.Orz. s. I-2383, pkt 32), które to umowy cechują się tym, że zwykle to przedsiębiorca rozpoczyna negocjacje, a konsument jest całkowicie nieprzygotowany, w szczególności w zakresie porównania cen i jakości różnych dostępnych ofert, na ten rodzaj obwoźnej sprzedaży.

23 To ze względu na ten brak równowagi dyrektywa gwarantuje ochronę konsumenta, ustanawiając, po pierwsze, przysługujące mu prawo odstąpienia od umowy. Prawo takie ma bowiem na celu właśnie skompensowanie niekorzystnej sytuacji, wynikającej dla konsumenta z faktu sprzedaży obwoźnej poza lokalem przedsiębiorstwa, dając mu przez przynajmniej siedem dni możliwość dokonania oceny zobowiązań wynikających z umowy (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Hamilton, pkt 33).

24 W celu wzmocnienia ochrony konsumenta w sytuacji, w której jest on zaskakiwany, w art. 4 dyrektywa wymaga ponadto by przedsiębiorca poinformował na piśmie konsumenta o przysługującym mu prawie do odstąpienia od umowy, a także o warunkach i sposobach wykonania tego uprawnienia.

25 Wreszcie z art. 5 ust. 1 dyrektywy wynika, iż ów minimalny termin siedmiu dni powinien być liczony od chwili otrzymania przez konsumenta wspomnianej informacji. Przepis ten znajduje swe uzasadnienie, jak już Trybunał miał okazję wyjaśnić, w założeniu, że jeśli konsument nie jest świadomy istnienia prawa do odstąpienia od umowy, nie może on z niego skorzystać (wyrok z dnia 13 grudnia 2001 r. w sprawie C-481/99 Heininger, Rec. s. I-9945, pkt 45).

26 Innymi słowy, ustanowiony przez dyrektywę system ochrony wymaga nie tylko tego, by konsument, jako słabsza strona, posiadał prawo do odstąpienia od umowy, lecz by był on świadomy swoich praw, będąc o nich wyraźnie poinformowany na piśmie.

27 Należy więc stwierdzić, że obowiązek poinformowania konsumenta nałożony w art. 4 dyrektywy stanowi centralny punkt jej ogólnej systematyki, stanowiąc zasadniczą gwarancję, jak podkreśliła rzecznik generalny w pkt 55 i 56 opinii, skutecznego skorzystania z prawa odstąpienia od umowy, a zatem zamierzonej przez ustawodawcę wspólnotowego skuteczności (effet utile) ochrony konsumentów.

28 Przepis taki objęty jest w związku z tym zakresem interesu publicznego i może, w rozumieniu orzecznictwa przytoczonego w pkt 20 niniejszego wyroku, uzasadniać podjęcie przez sąd krajowy aktywnego działania w celu zniwelowania braku równowagi między konsumentem a przedsiębiorcą w ramach umów zawartych poza lokalem przedsiębiorstwa.

29 W tych okolicznościach należy uznać, że w razie gdyby konsument nie został należycie poinformowany o przysługującym mu prawie odstąpienia od umowy, sąd krajowy rozpoznający sprawę może podnieść z urzędu naruszenie wymogów przepisów art. 4 dyrektywy.

30 Ustaliwszy powyższe, w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie zasadne przez Audiencia Provincial de Salamanca, w drugiej kolejności należy dokonać wyjaśnienia kwestii dotyczących skutków, które mogą wyniknąć z takiego naruszenia, a konkretnie, możliwości stwierdzenia przez sąd krajowy rozpoznający spór nieważności umowy zawartej z naruszeniem obowiązku poinformowania konsumenta, stanowiącego przedmiot tego sporu.

31 W tym względzie Trybunał miał już okazję wyjaśnić, że chociaż art. 4 akapit trzeci dyrektywy przyznaje państwom członkowskim kompetencję do uregulowania kwestii związanych ze skutkami naruszenia obowiązku poinformowania konsumenta, sądy krajowe, które rozstrzygają spór pomiędzy jednostkami, powinny z kolei interpretować całość uregulowań prawa wewnętrznego tak dalece, jak to możliwe, w świetle treści, jak również celu dyrektywy, aby uzyskać wynik zgodny z zamierzonym przez tę dyrektywę celem (zob. w szczególności podobnie wyrok z dnia 25 października 2005 r. w sprawie C-350/03 Schulte, Zb.Orz. s. I-9215, pkt 69, 71, i102).

32 W tych ramach należy podkreślić po pierwsze, że pojęcie „właściw[e] środk[i] ochrony konsumentów", o którym mowa jest w art. 4 akapit trzeci dyrektywy, przyznaje władzom krajowym pewien zakres swobodnego uznania przy określaniu skutków wynikających z braku poinformowania konsumenta, pod warunkiem, że z tych uprawnień uznaniowych korzysta się zgodnie z celem dyrektywy w celu zabezpieczenia ochrony przyznanej konsumentom, na warunkach odpowiednich do okoliczności właściwych dla danego przypadku.

33 Po drugie, należy również przypomnieć, że dyrektywa dokonuje harmonizacji w minimalnym zakresie, ponieważ zgodnie z art. 8 nie stanowi ona przeszkody dla wprowadzenia lub utrzymania w mocy przez państwa członkowskie bardziej korzystnych przepisów ochrony konsumentów w objętej nią dziedzinie (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Hamilton, pkt 48).

34 W tych okolicznościach środek, którego zastosowanie rozważa sąd krajowy, polegający na stwierdzeniu nieważności spornej umowy można określić jako „właściwy" w rozumieniu wspomnianego art. 4 akapit trzeci, ponieważ stanowi on karę za nieprzestrzeganie obowiązku, którego poszanowanie, jak podkreślono w pkt 26 i 27

niniejszego wyroku, ma zasadnicze znaczenie dla celów kształtowania woli konsumenta i osiągnięcia poziomu ochrony, do którego dąży wspólnotowy ustawodawca.

35 Należy wreszcie wyjaśnić, że po pierwsze, wniosek ten nie wyklucza oczywiście, iż wspomniany poziom ochrony można również zapewnić za pomocą innych środków, takich jak na przykład rozpoczęcie ponownego biegu terminów obowiązujących w zakresie odstąpienia od umowy, które sprawi, że konsument będzie w stanie skorzystać z prawa przysługującego mu na mocy art. 5 ust. 1 dyrektywy. Po drugie, sąd krajowy rozpoznający sprawę mógłby również być zobowiązany do uwzględnienia w niektórych okolicznościach woli konsumenta, by nie unieważniać spornej umowy (zob. analogicznie wyrok z dnia 4 czerwca 2009 r. w sprawie C-243/08 Pannon GSM, Zb.Orz. s. I-4713, pkt 33).

36 W świetle całości powyższych rozważań na zadane pytanie należy odpowiedzieć, iż art. 4 dyrektywy nie stoi na przeszkodzie temu, by sąd krajowy stwierdził z urzędu nieważność umowy podlegającej zakresowi przedmiotowemu tej dyrektywy ze względu na to, że konsument nie został poinformowany o przysługującym mu prawie odstąpienia od umowy, nawet wówczas, gdy konsument nie podniósł tej nieważności w żadnym momencie postępowania przed właściwymi sądami krajowymi.

W przedmiocie kosztów

37 Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (pierwsza izba) orzeka, co następuje:

Artykuł 4 dyrektywy Rady 85/577/EWG z dnia 20 grudnia 1985 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do umów zawartych poza lokalem przedsiębiorstwa nie stoi na przeszkodzie temu, by sąd krajowy stwierdził z urzędu nieważność umowy podlegającej zakresowi przedmiotowemu tej dyrektywy ze względu na to, że konsument nie został poinformowany o przysługującym mu prawie odstąpienia od umowy, nawet wówczas, gdy konsument nie podniósł tej nieważności w żadnym momencie postępowania przed właściwymi sądami krajowymi.

Podpisy